

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

**“O‘ZBEKISTON ETNOLOGIYASI: AN‘ANALAR VA
INNOVATSIYALAR”
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASI MATERIALLARI**

Toshkent 2022 yil

Tahrir hay'ati:

1. t.f.f.d. (PhD). A.D. Bababekov
2. t.f.d (DSc).B.M. Ubaydullayeva
3. t.f.n, katta ilmiy xodim A.R. Qayumov
4. t.f.n, katta ilmiy xodim I.M. Xo'jaxonov
5. t.f.f.d. (PhD) N.N. Narziyev
6. t.f.f.d. (PhD). S.M. Anarkulov
7. Sh.M. Abdusatorov
8. T.G'. Babarahimov
9. R.H. Abduzohirov
10. K.R. Abduraxmonova

Taqrizchilar:

1. t.f.d. prof. A.A.Ashirov
2. t.f.d. S. T. Davlatova

Mualliflar keltirilgan statistik va boshqa ma'lumotlar uchun mas'uldirlar. Mazkur to'plam Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti tarix fakulteti Kengashining 05.2022 yildagi 3–sonli majlisi qarori va tarix fakulteti “Antropologiya va etnologiya” kafedrasining 26.05.2022 yildagi 19–sonli majlisi qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Mirzo Ulug'bek nomidagi
O'zbekiston Milliy
universiteti
2022 yil

MANG'ITLAR SULOLASI DAVRIDA QURILGAN TARIXIY YODGORLIKLAR

Maqsud Beshimov
Buxoro davlat universiteti o'qituvchi.

Mang'it hukmdorlari mamlakatning obodonchilik ishlariga ham katta e'tibor qaratganlar. Amir Nasrullo tomonidan va uning davrida Buxoroda Qozi Hasanxo'ja, Olimjonboy, Eshoni Pir, Mirzo Ubayd, Modorixon, Ismoilxo'ja (1829) Aliy Cho'bin, Mirzo Abdulg'affor, Tojiddin madrasalari (1860) qurildi, Xalifa Xudoydod me'moriy majmuasining qurilishi yakunlandi (1855)¹.

Hukmronlik yillarida Amir Abdulahadxon mamlakat hayotini yaxshilash maqsadida birqator islohotlar o'tkazgan: savdo-sotiq ishlariga qulay shart-sharoitlar yaratib bergan, qorako'l teri savdosi rivojlantirilgan, amirlik hududida yerosti foydali qazilmalari: mis, temir, oltin qazib olinishi yo'lga qo'yilib, konchilik rivojlantirilgan. Shahardagi obodonchilik ishlariga homiylik qilgan, savdo toqlari ta'mirlangan, Yangi Buxoro (Kogon), Yalta, Jeleznovodsk shaharlarida saroylar barpo ettirilgan. Buxoro amirligida XIX asr o'rtalarida memorchilikda turar joylar arxitekturasida mahalliy uslublar shakllangan. XIX asrda monumental binolarning, ayniqsa ichki qismlarini koshin, tosh, ganch, yog'och o'ymakorligi bilan bezatilgan. Naqqoshlikda ayniqsa islamiy naqshi rivoj topgan. Buxoro amirligining Rossiya protektoratiga aylantirilishi mahalliy memorchilikda rus uslublari ta'sirini kuchaytirgan.

XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida Buxoro va Xiva me'morchiligida binolar konstruksiyalari yanada takomillashtirilgan. Jome masjidleri saroy tipida serhasham qilib barpo etilgan, guzar-mahalla masjidleri qishlik va yozlik katta ayvonli qilib qurilgan. Bu davrda Buxoroda bunyod etilgan obidalardan biri Sitorai Mohi Xossa (forscha-yulduz oy makoni) – Buxorodan 4 km shimolda joylashgan mang'it sulolasi vakillari tomonidan bunyod etilgan saroy-bog' Sitorai Mohi Xossa saroyi² ikki qismdan, ya'ni eski va yangi saroy hamda g'isht to'shalgan 3 hovlidan iborat. Eski saroy Buxoro turar joylari ruhida barpo etilgan bir - ikki qavatli uylardan iborat. An'anaviy uch qismi kompleks bo'lib, undagi dastlabki binolar Nasrulloxon (1826 –1860) va Muzaffarxon (1860 – 1885) hukmronligi davrida qurilgan.

Abulahadxon (1885–1910) tomonidan esa 1892-yilda qurilish yakunlanib, saroy va bog' barpo etiladi. Eski saroy bir qancha vaqt Rossiyada rus me'morlari ishi bilan tanishgan usta Hoji Hofiz boshliq Buxoro me'morlari tomonidan qurilgan bo'lib, shu tufayli Eski saroy tarxida Evropa me'morchiligining elementlarini ham kuzatish mumkin. Eski saroyning sharqida Amir Sayyid Olimxon hukmronligi (1910–1920) davrida Yangi saroy barpo etilgan. Bir qavatli bo'lgan ushbu saroy "T" shaklida qurilgan. Yangi saroy bir qator binolar - oqsaroy, oynavand ayvon, kutish xonasi, amirning qabulxonasi,

¹ To'raev H. Buxoro tarixi / O'quv qo'llanma. – Buxoro, 2020. - B. 124.

² To'raev H. Buxoro tarixi / O'quv qo'llanma. – Buxoro, 2020. - B. 128

haram, masjid, xazina, hayvonotxona va boshqa xo‘jalik xonalaridan iborat. Yangi saroy Evropa va mahalliy an‘anaviy me‘morchiligining aralashmasidan iborat bo‘lib, ko‘pgina xonalar rus muhandislari Sakovich va Margulislar rahbarligida bunyod etilgan¹.

Faqatgina 1912– 1914-yillarda qurilgan qabulxona va oqsaroy binolari Buxoro ustalari tomonidan bunyod etilgan. Amir qabulxonasi dahlizi devorlari to‘liq ganchli naqshlar bilan bezatilgan. Xonaning devorlaridagi guldon va gullar shakli usta Xasanjon tomonidan ishlangan. Qabulxonadan oqsaroy xonasiga o‘tilib, ushbu xona ikki yil davomida mashhur me‘mor usta Shirin Murodov rahbarligida (25-30 kishi) qurilib pardoqlangan. Oqsaroyning ko‘zgularidan iborat devoriga sharqning jimjimdor nafis naqshlari jozibador gullari oppoq ganch bilan ishlangan. Saroy Mang‘itlar davri arxitekturasining yorqin namunalariidan biri bo‘lib hisoblanadi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Mir Arab madrasasi yonida, Poyi Kalon ansambli tarkibida Amir Olimxon madrasasi bunyod etildi². Madrasaning peshtoqli darvozasidan ichkariga kiriladi. Madrasa ikki qavatli, to‘rtburchak shakldagi hujralar bilan o‘ralgan. Katta xonasi gumbazli tom bilan yopilgan.

Mang‘itlar davri yodgorliklaridan yana biri bu Bolohovuz masjididir. Bolohovuz masjidi XVIII – XX asrlarda barpo etilgan. XVIII asrda hovuz oldida tomonlar o‘lchami 11,5 metrni tashkil etuvchi gumbazli masjid quriladi. Uning ro‘parasida XX asrda buxorolik usta Qurbon Yo‘ldoshev baland ayvon soldiradi. Usta Shirin Murodov esa kichik minora tiklaydi. Nafis naqshlar ayvon shiftining avaylab saqlab kelinishini ta‘minlagan. Ansambl o‘zining badiiy nafosati bilan Registon maydonining tarkibiy qismiga aylangan. Bolohovuz masjidi hozirgi kungacha Registon maydonida saqlanib qolgan yagona yodgorlikdir³.

Mang‘itlar davrida ijod qilgan shoirlar, Buxoro adabiy muhiti to‘g‘risida so‘z ketganda Mirzo Sodiq Munshiy, Muhammad Sharif Osif, Junaydullo Hoziq, Ansab Buxoriy, Fitrat Vardonzehiy, MujrimObid, Qori Rahmatulloh Vozeh, Shamsuddin Shohin, Ojiz, Ahmad Donish, Mirzo Somiy, Sahbo, Sharifjon Maxdum kabilarni alohida e‘tirof etish joiz. Mirzo Sodiq Munshiyning ilmiy-adabiy merosida “Ohugir va Xayrobod tumanlariga sayohat”, “Qismat”, “Daxmai shohon” dostonlari bosh o‘rinni egallaydi. Ashtarxoniy hukmdorlarining faoliyatidan bahs yurituvchi Daxmai shohon” nazmiy asarida har bir hukmdorning o‘z tilidan uning faoliyatiga baho beriladi. Hayotlik davrida qilgan yaxshi-yomon ishlari, hatto pushaymonlari nazmiy bayon usulida chiroyli ifoda qilib beriladi.

Buxoroning so‘nggi o‘rta asrlar ilmiy – adabiy muhiti va tarixnavisligida yuqori mavqega ega bo‘lgan Mirzo Abdulazim Somiy Bo‘stoniyning (1838-1907) ijod yo‘li serqirraligi bilan diqqatga sazovor. Tarixnavislik, shoirlik, xattotlik, munshiylik kabi sohalarda qalam tebratgan bu ijodkor ilmiy maydonda ko‘proq muarrix sifatida nom qozondi. “Mir‘ot ul-xayol”, “Manozir al-insho”

¹ To‘rayev H. Buxoro tarixi / O‘quv qo‘llanma. – Buxoro, 2020. - B. 165.

² Муҳаммад Али Балжувоний. Тарихи нофеий (Фойдали тарих) / Тоҷик тилидан таржима, сўзбоши ва изоҳлар муаллифлари Ш.Воҳидов, З.Чориев. – Т.: Академия нашриёти, 2001. – . Б.121

³ To‘rayev H. Buxoro tarixi / O‘quv qo‘llanma. – Buxoro, 2020. - B. 165.

singari asarlar va salmoqli she'riy misralar uning adabiy ijodini bezab tursa, "Daxmai shohon", "Tuhfai shohiy", "Tarixi salotini mang'itiya" kabi asarlar tarixiy merosining umrboqiy yodgorliklari sifatida hanuzgacha o'z qimmatini saqlab kelmoqda hamda zamon ahli, tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda.

Mirzo Somiy uzoq yillar Buxoro hukmdorlaridan amir Muzaffar (1860-1885) va amir Abdulahad (1885-1910) saroyida munshiylik vazifasida xizmat qildi. Chor Rossiyasi istilolari davrida amir Muzaffar qo'shinida voqealarni yozib boruvchi (navisanda) shaxs sifatida ishtirok etdi¹. U saroy tarixchisi edi. 1898 yil saroy xizmatidan chetlashtirilgach, ijtimoiy qarashlarida ayrim o'zgarishlar yuz berdi. Takalluflar bilan xizmat qilib, muruvvatlar ko'rgan mang'it amirlari faoliyatining ba'zi qirralariga nisbatan yumshoq tanqidiy munosabat paydo bo'ldi va bu munosabat tarixiy asarlari sahifalariga ko'chdi. Bir muddat saroyda xizmat qilgan boshqa bir tarixchi – Ahmad Donish bilan taqqoslaganda, Mirzo Somiyda mang'it amirlari faoliyatiga nisbatan mo'tadillik va xolislikni sezish mumkin. Buxoro miniyura maktabining so'nggi vakili Sadriddin Pochayev ijodida sharq mumkoz adabiyoti namoyandalari asarlari syujetiga miniyura ishlash etakchilik qiladi. Abdurahmon Jomiyning "Yusuf va Zulayho" dostoniga uning tomonidan 27 ta miniyura ishlangan. Shuningdek, Navoiy asarlariga ham qator miniyuralar ishlaganki, ular bizgacha etib keldi².

Qit'anavislik xattotlik san'atining yorqin namunasi sifatida Buxoroda keng tarqalgan va uning namunalari mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan muzeylarda saqlanmoqda. Mirza Otali, Nuriddin Madum Samarqandiy, Abdullabek miroxur, Mirza Nuriddin Fozil, Abdulfattoh Mahdixon, Hoji Mir Baqo, Mirza Husan kabi xattotlar³ badiiy mukammal qit'alar yaratib, xattotlik san'atini yuksak darajaga ko'targanlar.

САДРИДДИН АЙНИЙНИНГ “ЭСДАЛИКЛАР” АСАРИ МУҲИМ ТАРИХИЙ МАНБА СИФАТИДА

Н.А.Абдуллаева

Бухоро далавт университети магистранти

Бухоро амирлигининг XIX аср охири ва XX аср бошларидаги ижтимоий -сиёсий ва маданий ҳаёти тўғрисида маълумот берувчи тарихий манбалардан бири Бухоро тарихининг моҳир билимдони, маърифатпарвар адиб ва жамоат арбоби Садриддин Айний (1878-1954)нинг “Эсдаликлар” номли мемуар асаридир. Айний ярим асрлик ижодий тажрибасидан сўнг мемуар характердаги тўрт китобдан иборат “Эсдаликлар”⁴ (1949-1954) асарини яратган. Ўзбек ва тожик халқлари ҳаётининг ўзига хос бадий шох асари ҳисобланган ушбу асар ғоявий-бадий мукамаллиги билан муаллиф ижодининг чўққиси ҳисобланади. “Мен ўз умримда, - дейди муаллиф, -

¹ Ражабов Қ. Файзулла Хўжаев (тарихий эссе). Т.: Abu matbuot- konsalt, 2011

² Наймов Н. Амирнинг хазинаси. – Бухоро: “Бухоро” нашриёти, 2005. – Б. 53.

³ То'ғайев Н. Бухоро тарихи / О'қув қўлланма. – Бухоро, 2020. - Б. 165.

⁴ Айний С. Эсдаликлар. I- IV қисмлар. / Асарлар. 8 жилдик. 5 – 7 жилдлар. Т: Ўздавнашр, 1965-1967.

Юсупова Г.	Фарғона иқтисодий районида енгил саноат: ривож ва муаммолари (XX аср 50-70 йиллар)	194-199
Рахматова Н.М.	Мустақиллик йиллари Навоий вилоятида касаначилик ва қўл меҳнати	200-203
Islomov D.	Abdurauf Fitrat va uning “Rahbari najot” asari haqida	204-207
Beshimov M.	Mang’itlar sulolasi davrida qurilgan tarixiy yodgorliklar	208-209
Абдуллаева Н.А.	Садриддин Айнийнинг “Эсдаликлар” асари муҳим тарихий манба сифатида	210-212
Samadova H.M.	Sharifjon Maxdum Sadri Ziyoning ilmiy merosi	213-216
Jamolova D.M.	Muhammad Munshiy va uning “tarixi Muqimxoniy” asari haqida	217-220
Safoyeva Sh. Raximova S.G`.	Toshkent shahar markaziy davlat arxivi – shahar tarixini o‘rganishda asosiy manba sifatida	221-223
Elboyev F. X.	Quruqsoy qishlog`ining tarixi va etnografiyasiga doir ba’zi ma’lumotlar	224-227
Bo`stonova Z.	Mirzo Salimbekning “Kashko`li Salimiy” asarida Buxoro elchisining donoligi haqida	228-230
Qilichev O.A., Ismoilov Sh.I.	Buxoro o`lkashunoslik muzeyi – rivojlanish bosqichida	231-232
Iumaiyev R.G`., Jo`rayev I.I.	Buxoro davlatchiligi tarixida mang`itlar sulolasining hokimyat tepasiga kelishi.	233-236
Jumayev G`.I.	G`iyosiddin Xondamirning «habib us-siyar fi axbori afrodi al-bashar» asarining tarixshunosligi	237-239
Kalbayeva U. J	Amudaryo bo‘limining tashkil topishi va uning ma‘muriy-hududiy tuzilishi	240-241
Nafasofa D.N.	XIX asrning ikki yarmi – XX asr boshlarida Sirdaryo viloyatining hududi va iqtisodiy hayotiga oid ba`zi mulohazalar	242-244
Raxmanova M.Sh	Xiva xonligida qo‘ng‘irotlar sulolasi davri manbashunosligiga doir ayrim mulohazalar	245-247
Temirova G.	Buxoro amirligining tugatilishi - sovet hokimiyati mustamlakachlik siyosati.	248-249
Jonizoqov F.	XX asrda Koreyada arxiv ishi faoliyatiga doir	250-252